

ภูมิปัญญาการสร้างสรรคทางสุนทรียะของคนไทยจากวรรณกรรม
คำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493)¹
The Wisdom of Aesthetic Creativity of Thai People from
the Central Didactic Literature in the Age of Printing
(A.D. 1916-1950)

²พัชลิน จี้นุ่น

Phatchalin Jeennoon

²สาขาวิชาภาษาไทย

²Thai Languages Section

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Faculty of Humanities and Social sciences

²มหาวิทยาลัยทักษิณ

²Thaksin University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการสร้างสรรคทางสุนทรียะของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493) ผลการศึกษาพบว่า คนไทยที่แต่งวรรณกรรม คำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493) แสดงภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรคทางสุนทรียะ 3 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ การสร้างสรรคเสียงและคำที่หลากหลายเพื่อสื่ออารมณ์ ความคิด โน้มน้าวให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งดีงาม มีทั้งการเล่นเสียงสัมผัสสวรรณยุกต์ การเล่นเสียงสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ การซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ หรือ 3 คู่ในวรรคเดียวกัน และการซ้ำคำในลักษณะต่าง ๆ ลักษณะที่สอง คือ การใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นย้ำหลักคำสอน โดยผู้แต่งนิยมใช้ภาพพจน์อุปมา เน้นการนำธรรมชาติใกล้ตัวมาเปรียบเทียบ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459 – 2493) ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

กับพฤติกรรมของมนุษย์ และลักษณะที่สาม คือ การใช้โวหารเทศนาเชิงแนะนำสั่งสอน เพื่อให้ซาบซึ้งและศรัทธาคำสอน ซึ่งมีทั้งการเทศนาโวหารอย่างตรงไปตรงมา การใช้เทศนาโวหารที่ยกการเล่าเรื่องหรือสาธกประกอบ และการใช้เทศนาโวหารที่ยกการเปรียบเทียบหรืออุปมาประกอบ ทั้งหมดนี้ช่วยเสริมให้วรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้นั้นคือเพื่อตักเตือนและปลูกฝังการเป็นคนดีในสังคม

คำสำคัญ: ภูมิปัญญา, การสร้างสรรค์ทางสุนทรียะ, วรรณกรรมคำสอนภาคกลาง, ยุคการพิมพ์

Abstract

This research article aimed to study the wisdom of aesthetic creativity of Thai people from the Central Didactic Literature in the age of printing (A.D. 1916-1950). The results showed the aesthetic creativity of Thai people from the Central Didactic Literature was contributed in 3 ways. First, that was to create a variety of sound and words to convey emotions, ideas, persuasion and behave in good practice. There are also tonal rhyme, vowel rhyme, consonant rhyme, consonant repetitions of two or three pairs in the same paragraph, and word repetitions in different ways. The second aspect is the use of metaphorical imagery to emphasize the doctrine or principles. The authors use metaphors, emphasizing the close comparison of nature with human behavior. The third aspect is the use of instructive rhetoric to give appreciation and faith to teachings. There were direct rhetoric and rhetorical sermons that cite the narrative or illustrate. In addition, rhetorical sermons were used to make comparisons or metaphors. All of this contributed to the purpose of the Thai's aesthetic creativity Central Didactic Literature to admonish and instill good people in society.

Keywords: wisdom, aesthetic creativity, Central Didactic Literature, age of printing

บทนำ

วรรณกรรมเป็นประเภทหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยรุ่งแก้วแดง (2543: 206-208) กล่าวถึงประเภทของภูมิปัญญาว่า มีสาขาภาษาและวรรณกรรมด้วย ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากความสามารถในการผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา และวรรณกรรมทุกประเภท สอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) และมาลินี สวยคำข้าว (2538: 39) ที่กล่าวถึงภูมิปัญญาหมวดภาษาและวรรณกรรมว่า หมายถึงสิ่งที่สื่อความหมายด้วยเรื่องหรืออักษร เพื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้วรรณกรรมคำสอนจัดเป็นภูมิปัญญาหมวดวรรณกรรมที่ตกผลึกจากจารีตนิยมหรือตกผลึกจากวัฒนธรรมชุมชน ส่วนใหญ่มักเกิดจากการผลิตซ้ำและเกิดผลประจักษ์ชัด ๆ จนกลายเป็นทฤษฎีชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ภูมิปัญญาการครองใจคน ภูมิปัญญาการเลือกคบคน (สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542: 7052-7066)

จากอดีตสู่ปัจจุบันมีการศึกษาวรรณกรรมคำสอนกันอย่างกว้างขวาง ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาเฉพาะวรรณกรรมคำสอนภาคกลางที่บันทึกจากต้นฉบับตัวเขียน หรือที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้าง ที่มิวิจัยที่ศึกษาวรรณกรรมคำสอนภาคกลางที่โดดเด่นคือกลุ่มของนิยะดา เหล่าสุนทร และคณะ (2540) ที่ศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง มีทั้งวรรณกรรมที่ปรากฏในสมุดข่อยและวรรณกรรมที่คนไทยรู้จักอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ราโฆวาทชาฎก ทศรถสอนพระราม พระโพิธสัตว์โกสุมภิน ฉันทอักษฎาพานร พาฬีสอนน้องสำนวนต่าง ๆ ราชสวัสดิ์ ราชานุวัตร กาพย์เรื่องพระวิภูตรสอนบุตร ทศกัณฐ์สอนน้อง เพลงยาวเจ้าอิศรญาณ สุภาชีวิตขี๋ยา ดำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กฤษณาสอนน้องสำนวนต่าง ๆ พิเภกสอนเบญกาย คำฉันท์สอนหญิง โอวาทกษัตริย์ เพลงยาวถวายโอวาท ทศกัณฐ์สอนบุตร สุภาชีวิตสอนเด็ก สุภาชีวิตสอนศิษย์คำกลอน ประคนธรรมความเก๋า ประคนธรรมคำฉันท์ ประคนธรรมคำโคลง ธรรมสุภาชีวิต และโคลงโลกธรรม 8

อย่างไรก็ดี ยังมีวรรณกรรมคำสอนภาคกลางมีรูปแบบขนาดเล็กคล้ายหนังสือ “วัดเกาะ” ที่ยังไม่มีการศึกษามากนัก จัดพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2459-2493 ผู้แต่งอาศัยภูมิความรู้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของตัวหนังสือ จนเกิดตัวบทที่หลากหลาย สื่ออารมณ์ และความคิดได้เป็นอย่างดี โดยผู้แต่งแสดงภูมิปัญญาการแนะนำหลักคำสอนต่าง ๆ

อย่างโดดเด่นใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม เช่น หลักคำสอนเรื่อง การดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป หลักคำสอนเรื่องการครองตนของหญิงโสด หลักคำสอน เรื่องสูตรสำเร็จสำหรับการเกี้ยวพาราสีของชายหนุ่ม หลักคำสอนเรื่องการครองเรือนของ สามีภรรยา และหลักคำสอนเรื่องการวางตนของแม่ยายต่อลูกเขย ทั้งยังแสดงภูมิปัญญา ด้านการใช้กลวิธีการสอนเด่น เช่น การสอนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเน้นย้ำสิ่งที่ควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติ การสอนโดยอธิบายเหตุผลและยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจง่าย การสอนโดยการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น การสอนโดยอ้อมแบบต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น การสอนโดยการแจกแจงสาระคำสอนเพื่อให้เห็นข้อมูล อย่างกระจ่างแจ้ง และการสอนผ่านเรื่องเล่าต่าง ๆ เพื่อสร้างความเพลิดเพลินควบคู่กับ การได้รับคติคำสอน

ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่ง คือ ภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ ทางสุนทรียะในวรรณกรรม ซึ่งภูมิปัญญาดังกล่าวตอบสนองต่อวัฒนธรรมชาติเป็น อย่างดี ดังที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) กล่าวถึงความเสื่อม ในสังคมปัจจุบันว่าส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่เข้าใจซาบซึ้งในวรรณคดีทางภาษาไทย เป็นเหตุให้การใช้ภาษาไทยเกิดความวิตกผิดเพี้ยนจนสูญเสียสุนทรียะทางภาษาและ เอกลักษณ์อันสำคัญของชาติ การศึกษาภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะ ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนจึงน่าจะช่วยให้คนในสังคมซาบซึ้งในวรรณคดี ทางภาษาไทยหรือได้รับสุนทรียะทางภาษาและเอกลักษณ์อันสำคัญ

ในด้านการศึกษาภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณกรรม มีการกล่าวถึง กันอย่างกว้างขวาง ดังสุจิต เพียรชอบ (2537: 76) กล่าวว่า ในการศึกษาภูมิปัญญา จากวรรณคดีอาจใช้แนวทางการวิจารณ์วรรณคดีได้ เช่น ดูความมุ่งหมายที่มีกลวิธี การแต่ง การแสดงออกด้านภาษา การพิจารณาน้ำเสียงของผู้ประพันธ์ บรรยายภาค และอารมณ์ ข้อคิด คำคม วัฒนธรรมที่ปรากฏ การกำหนดและสร้างตัวละคร ส่วนประกอบ นิมมานเหมินท์ (2537 : 47-48) กล่าวว่า การศึกษาภูมิปัญญาจากภาษา เป็นการสื่อความคิด ความรู้สึก การแสดงอารมณ์ต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการเล่นเสียงพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ เล่นจังหวะ เล่นเสียงหนักเสียงเบา เล่นคำซ้อน คำซ้ำ เล่นความหมาย การมีสัมผัสคล้องจอง การเปรียบเทียบที่คมคาย

เป็นต้น ในด้านวรรณคดี เราจะเห็นความสามารถของคนไทยที่ใช้ภาษาได้อย่างคมคาย ไพเราะ สื่อความหมายความคิดได้เป็นอย่างดี ในขณะที่ กุสุมา รัชมนิ (2537: 80) กล่าวว่า ภูมิปัญญาที่สองชั้น คือ ภูมิปัญญาของภาษา และภูมิปัญญาของวิถีชีวิตวิธีมองโลก และวิธีมองชีวิตของคนแต่ก่อน ขณะที่วิภา กงกะนันทน์ (2537: 219) กล่าวถึงภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะในวรรณกรรมว่า เกิดจากการสร้างสรรค์เสียงคำและโวหารต่าง ๆ ที่ทำให้การสื่อสารมีคุณภาพ ตรงตามจุดมุ่งหมาย และก่อให้เกิดความงาม โดยดวงมน จิตรจางค์ (2536: 142-143) กล่าวว่า การศึกษาสุนทรียภาพของภาษา คำนึงถึงคุณภาพของการสื่อสาร ความหมาย จุดมุ่งหมาย องค์ประกอบทั้งแยกย่อยและเมื่อรวมกันเป็นเอกภาพ เป็นการศึกษาความผลานของทั้งรูปแบบและเนื้อหาโดยการสร้างสรรค์ของกระบวนการแสดงออกผ่านการตีความตามทัศนะและจินตนาการของผู้ประพันธ์ เป็นการศึกษาเพื่อหยั่งลึกลงในงานเขียน เพื่อเข้าถึงแก่นแท้ของวรรณคดี และเป็นการศึกษาถึงความงามในการแสดงออกซึ่งความคิดและอารมณ์ของมนุษย์ แม้สิ่งที่แสดงออกนั้นอาจงดงามหรือไม่ก็ตาม

การศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมคำสอน เป็นการศึกษาภูมิปัญญาของผู้แต่งในการถ่ายทอดหลักคำสอนผ่านวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าถึงหลักคำสอนและเข้าถึงสุนทรียะทางภาษามากยิ่งขึ้น ผู้อ่านสามารถเรียนรู้หลักคำสอนได้หลากหลายแง่มุม โดยสามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ เพราะเนื้อหาหมาะตบสนองต่อคนทั่วไปในสังคม ต่อมาคือการเรียนรู้กลวิธีการสอนที่มีความหลากหลาย มีทั้งการเน้นย้ำหลักคำสอน การแจกแจงสาระคำสอน การอ้างอิง การเปรียบเทียบ และการใช้เรื่องเล่า เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านคล้อยตามสาระคำสอนได้ง่ายขึ้น สุดท้ายคือการเรียนรู้การสร้างสรรค์สุนทรียะทางภาษาของผู้แต่งที่ก่อให้เกิดความไพเราะงดงาม ทั้งด้านเสียง คำและความหมายเพื่อสื่ออารมณ์และความคิดต่าง ๆ โดยผู้อ่านสามารถนำมาเป็นแนวทางในการแต่งคำประพันธ์ได้อีกด้วย สำหรับการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากคำสอนและกลวิธีการสอน มีบทความเผยแพร่ในวงกว้างแล้ว (พัชลินี จินนุ่น, 2560) อย่างไรก็ตาม ประเด็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะก็มีความโดดเด่นเช่นเดียวกัน และยังไม่ได้เผยแพร่ในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะนำเสนอ

ภูมิปัญญาการสร้างสรรคทางสุนทรียะของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุค
การพิมพ์ต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร ที่เน้นวิเคราะห์ภูมิปัญญาการสร้างสรรคทาง
สุนทรียะจากวรรณกรรม ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยลำดับแรก คือ การรวบรวมข้อมูล
ผู้วิจัย รวบรวมวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ที่มีเนื้อหามุ่งแนะนำ สั่งสอน
หรืออบรมคุณธรรมจริยธรรม มีรูปแบบเหมือนคล้ายหนังสือวัดเกาะ (หนังสือวัดเกาะ
ในที่นี้เป็นหนังสือที่พิมพ์ทั้งจากโรงพิมพ์วัดเกาะ หรือโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หรือพิมพ์
จากโรงพิมพ์อื่นๆ ในย่านเดียวกัน โดยพิมพ์เป็นร้อยกรองเรียงบรรทัดแบบพิมพ์ร้อยแก้ว
ใช้หมึกพิมพ์ ใช้อักษรวิธีปัจจุบัน พิมพ์ด้วยกระดาษปฐพี เย็บเป็นรูปเล่มขนาด 16 หน้ายก)
จากหอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในการคัดเลือกข้อมูล
ผู้วิจัยจะคัดเฉพาะเรื่องที่มุ่งสอนคนทั่วไปในสังคม มีเนื้อหาคำสอนระดับโลกียะหรือ
โลกียธรรม และเลือกเรื่องที่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจัง จากการรวบรวม
พบวรรณกรรมที่มุ่งแนะนำสั่งสอนจำนวน 16 เรื่อง วรรณกรรมกลุ่มนี้พิมพ์ช่วง
พ.ศ. 2459-2493 ดังนี้

รายชื่อวรรณกรรม	ผู้แต่ง	ปีที่พิมพ์	โรงพิมพ์
สุภาสิตสอนแม่ยาย	ไม่ปรากฏนาม	2459	ผดุงพันธุ์
ปกริณวาท	พระมหาโชติ	2467	พานิชศุภผล
คำสอนชี้เฑอ	พระมหาโชติ	2467	พานิชศุภผล
สมบัติเมตมะขาม	ไม่ระบุนาม	2469	ห้างสมุด
กลฉ้อ	ไม่ระบุนาม	2469	ห้างสมุด
โลกนักรักเสียลูกสาว	ไม่ระบุนาม	2469	ห้างสมุด
สุภาสิตกันยัมเงิน	นายเจริญ อุปถัมภานนท์	2471	ราษฎร์เจริญ
นาริศรีสวัสดิ์	ไม่ระบุนาม	2472	พานิชศุภผล
แม่มา้ยสอนลูก	ไม่ระบุนาม	2472	พานิชศุภผล
สุภาสิตสอนใจ	ไม่ระบุนาม	2480	ราษฎร์เจริญ
ฉัตรสามชั้น	ขุนจบพลรักษ์ (ทิม)	2480	ราษฎร์เจริญ
อุทาหรณ์สอนจิตต์ กนิษฐา	พระมหาโชติ	2480	ราษฎร์เจริญ
เศรษฐีสอนบุตร	ไม่ระบุนาม	2480	ราษฎร์เจริญ
มงคลที่ปิ่นแปล	ไม่ระบุนาม	2480	ราษฎร์เจริญ
เกล็ดสุภาสิตสอนชาย หรือวิธีเกี่ยวหญิง	ไม่ระบุนาม	2492	ไม่ระบุ
อวาศโวหาร	พระมหาโชติ	2493	สมุด

ขั้นตอนต่อมา คือ การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะในวรรณกรรม พบลักษณะเด่นที่ปรากฏ 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสร้างสรรค์เสียงและคำ ได้แก่ การเล่นเสียงวรรณยุกต์ สระ พยัญชนะ การซ้ำเสียงซ้ำคำ 2) การใช้ภาพพจน์ และ 3) การใช้โวหาร ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ไปตามลำดับ และขั้นตอนสุดท้าย คือ การนำเสนอข้อมูล เป็นการเรียบเรียงข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษานิทานพื้นบ้านของชาวไทยด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459–2493) พบว่า ผู้แต่งแสดงภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะในวรรณกรรมที่โดดเด่นพบ 3 ลักษณะ ได้แก่ การสร้างสรรค์เสียงและคำเพื่อสื่ออารมณ์ ความคิด การใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นย้ำหลักคำสอน และการใช้โวหารเทศนาเชิงแนะนำสั่งสอนเพื่อให้ซาบซึ้งและศรัทธาก่อให้เกิดความไพเราะงดงาม ทั้งด้านเสียง คำและความหมายเพื่อเน้นย้ำจุดมุ่งหมายของวรรณกรรม คือ การให้ความบันเทิงควบคู่กับการสั่งสอนเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อช่วยให้การดำเนินชีวิตราบรื่นมากยิ่งขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสร้างสรรค์เสียงและคำเพื่อสื่ออารมณ์ ความคิด

ในประเด็นการสร้างสรรค์เสียง คือ การเลือกสรรคำสัมผัสที่มีความพิเศษกว่าปกติมาใช้ในคำประพันธ์ เพื่อการอ่านด้วยทำนองเกิดความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง ซึ่งมีทั้งการเล่นเสียงวรรณยุกต์ คือ การใช้คำไล่ระดับตามการผันวรรณยุกต์คล้ายเสียงดนตรี ซึ่งนอกจากเล่นเสียงแล้วต้องคำนึงถึงความหมายที่ไม่ผิดเพี้ยนด้วยการเล่นเสียงสัมผัสสระ คือ การนำคำที่มีเสียงคล้องจองกันด้วยเสียงสระและเสียงพยัญชนะท้ายพยางค์มาวางคู่กัน อาจมีเสียงอื่นมาคั่นก็ได้ และการเล่นสัมผัสพยัญชนะคือการนำคำที่คล้องจองกันด้วยเสียงพยัญชนะต้นมาวางไว้ในวรรคเดียวกันหรือต่างวรรค ทั้งหมดนี้เพื่อสร้างความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง และอาจใช้เพื่อสื่ออารมณ์ ความคิดด้วย ประเด็นการสร้างสรรค์คำ คือ การใช้คำที่มีลักษณะพิเศษ เพื่อเน้นย้ำคำความหมายหรือความคิดที่ต้องการสื่อถึงผู้อ่าน หรือเป็นการเน้นย้ำแก่นเรื่องที่นำเสนอ ก็ได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การเล่นเสียงวรรณยุกต์ทำยวรรค ผู้แต่งนิยมแต่งเป็นกลอนสุภาพหรือกลอนเพลงยาวโดยนิยมเล่นเสียงวรรณยุกต์ทำยวรรคมีจังหวะสูง-ต่ำ ตั้งแต่การใช้เสียงสามัญ เสียงโท เสียงเอก จนกระทั่งเสียงจัตวา เพื่อช่วยให้บทกลอนมีความไพเราะ โดยกำหนดให้คำสุดท้ายของกลอนวรรคแรกใช้เสียงโทหรือเสียงเอก บางครั้งอาจมีเสียงตรีบ้าง คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 2 ใช้เสียงจัตวา คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 3 และ 4 ใช้เสียงสามัญ ดังเรื่องสมบัติเมตมะขาม ผู้แต่งให้คำสุดท้ายของกลอนวรรค

แรกใช้เสียงโทหรือเสียงเอก คือ คำว่า “จัก” และ คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 2 ใช้เสียง จัตวา คือ คำว่า “สนอง” คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 3 และ 4 ใช้เสียงสามัญ คือ คำว่า “คง” และ “ไป” เรื่องปกริณาวาท บทกลอนจำนวน 2 บท ผู้แต่งให้คำสุดท้ายของ กลอนวรรคแรกใช้เสียงโทหรือเสียงเอก คือ คำว่า “ชั่ว” ของวรรคแรกบทที่ 1 และ “ชื่อ” ของวรรคแรก บทที่ 2 คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 2 ใช้เสียงจัตวา คือ คำว่า “ชา” ของ วรรคที่ 2 บทที่ 1 และ “เหลือ” ของวรรคที่ 2 บทที่ 2 คำสุดท้ายของกลอนวรรคที่ 3 และ 4 ใช้เสียงสามัญ คือ คำว่า “อัตร่า” และ “เกลือ” ของวรรคที่ 3 และ 4 บทที่ 1 และ “เรือ” และ “การ” ของวรรคที่ 3 และ 4 บทที่ 2 ดังนี้

เราจะต้องทำดูไม่รู้จัก
เพื่อเขาอายุไม่รับประคับประคอง

จะทายหักกล่าวความตามสนอง
เราจะต้องเก้อเขินเดินกลับไป
(สมบัติเมื่อดมขาม หน้า 3)

อย่าคบเพื่อนเที่ยวชนโรงคนชั่ว
รักสนุกทุกชนิดเต็มอัตร่า
สูญทั้งทรัพย์เสียทั้งกายอายุทั้งชื่อ
ยังคนเถื่อนเดินกรายเรขายเรือ

จะพาตัวเจ็บอายุเดินย้ายชา
เดินจูงม้าเขี้ยวเหมือนเคี้ยวเกลือ
ถ้าขึ้นคืออยากสนุกคงทุกข์เหลือ
อย่าเอื้อเพื่อหลงเล่นไม่เป็นการ
(ปกริณาวาท หน้า 7)

1.2 การเล่นเสียงสัมผัสสระ ผู้แต่งมักนิยมแต่งคำประพันธ์โดยการเล่น เสียงสัมผัสสระภายในวรรคเดียวกัน ซึ่งมีทั้งเล่นเสียงสระคู่เดียวหรือสองคู่ เพื่อสร้าง ความไพเราะ ดังเรื่องนารีศรีสวัสดิ์ ผู้แต่งเล่นเสียงสระ คือ ในวรรคแรก เล่นคำว่า จา-พา/ที-มี วรรคที่สอง เล่นคำว่าอีก/ที่ก-ตริก วรรคที่สาม เล่นคำว่าซัง-ฟัง และวรรคที่สี่ เล่นคำว่างอด-ยอด ส่วนเรื่องโลภนักรักเสียลูกสาว บทแรก วรรคแรก เล่นคำว่าแท้- แต่/นาย-จ่าย วรรคที่สอง เล่นคำว่า (วุ่น) วาย-ชาย วรรคที่สาม เล่นคำว่า (ประ) พุชฺฐ์- (สุจ) ริด และวรรคที่สี่ เล่นคำว่า (ศักดิ์) สิทธิ- ฤท(ธ)า บทที่สอง วรรคแรก เล่นคำว่า (บัน) ดาล-ผลาญ วรรคที่สอง เล่นคำว่า (ทร) ยศ-ปด วรรคที่สาม เล่นคำว่า (ฉิบ) หาย-วาย และวรรคที่สี่ เล่นคำว่า (อเว) จี-ปี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จำรรจำพาที่มีจังหะ
สามีสอนร้อยชั่งฟั่งภิปราย

อย่าอะอะอีกทีก็ตรงตริภินาย
อย่าวุ่นวายเง้างอดยอดยุพิน
(นาวิศรีสวัสดิ์ หน้า 1)

สุดแต่บุญนายแจกจ่ายให้
ใครประทุษฐ์ไม่สุจริตจริง
ขอจงได้บันดาลผลบุญชีวิต
ให้ถึงความฉิบหายวายชีวา

ไม่ตั้งใจวุ่นวายทั้งชายหญิง
ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เรื่องฤทธา
แก่ผู้คิดทรยศปดมุสา
ตกมหาเวณีหมื่นปีปราย
(โลกนักรักเสียลูกสาว หน้า 42)

1.3 การเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะ ผู้แต่งยังนิยมเล่นเสียงสัมผัสพยัญชนะอย่างสม่ำเสมอควบคู่กับการเล่นเสียงสัมผัสสระสระภายในวรรคเดียวกัน เพื่อสร้างความไพเราะด้วย ดังเรื่องนาวิศรีสวัสดิ์ วรรคแรก เล่นคำว่าประ-ปรุง/รุง-ร้าง วรรคที่สอง เล่นคำว่า (สำ) อาง-เอี่ยม-องค์-อ (นงค์) วรรคที่สาม เล่นคำว่าชาย-ชั่ว-ช้า/ว่า-วอน วรรคที่สี่ เล่นคำว่าขอ-ค่อน-แค้น-แค้น- (ระ) คาย

จะประเทืองเครื่องปรุงบำรุงร้าง
กลัวชายชั่วต่ำช้าจะว่าวอน

ให้สำอางเอี่ยมองค์องค์สม
แก้งขอค่อนแค้นแค้นแสนระคาย
(นาวิศรีสวัสดิ์ หน้า 18)

1.4 การซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ หรือ 3 คู่ในวรรคเดียวกัน นอกจากผู้แต่งนิยมเล่นเสียงสัมผัสสระและพยัญชนะแล้ว ผู้แต่งวรรณกรรมกลุ่มนี้ยังนิยมซ้ำเสียงพยัญชนะเป็น คู่ ๆ คล้าย ๆ กลบไปด้วย โดยปรากฏอย่างโดดเด่นในวรรณกรรมคำสอนเรื่องอุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา เช่น ตัวอย่างแรก บทแรก วรรคแรก มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 3 คู่ คือ เนื้ออุ่น/หนุนอ่อน/นอนอ่าน วรรคที่สอง คือ (สัง) เกตสาร/การสอน/ก่อนสม วรรคที่สาม คือ นางงาม/นามงอน/นอนงม วรรคที่สี่ คือ ความ/คมร่า/คำเรา บทที่สอง วรรคแรก มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 3 คู่ คือ จะขาย/จ่ายของ/จงขาน วรรคที่สอง มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ คือ เสียงหวาน/สารว่า วรรคที่สาม คือ

กล่าวแสร้ง/แก่งเลี่ยน วรรคที่สี่ คือ อนงค์เยาว์/เนาว์อย่า ตัวอย่างต่อมา บทแรก วรรคที่หนึ่ง มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 3 คู่ คือ เคราะห์ยาว/คราวยัง/ครั้งยอม วรรคที่สอง มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ คือ แม่ละม่อม/หม่อมละไม วรรคที่สี่ คือ กลับแวง/แก่งเวียน บทที่สอง วรรคแรก มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 3 คู่ คือ ส่วนจริง/สิ่งจน/ชนจิตต์ วรรคที่สาม มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ คือ เปื่อนจิตต์/บิดใจ วรรคที่สี่ มีการซ้ำเสียง พยัญชนะ 3 คู่ คือ ชื่อตัว/ชั่วติด/ชิดตน ส่วนตัวอย่างที่หก วรรคแรกการซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ คือ ดำเนิร/เดิรหน้า วรรคที่สอง คือ พาชุด/ผุดสิ้น วรรคที่สาม มีการซ้ำเสียงพยัญชนะ 3 คู่ คือ เสี่ยงมวณ/สงวนหน้า/สง่านาม ซึ่งช่วยให้เกิดความไพเราะด้านเสียงมากยิ่งขึ้น ดังรายละเอียดตัวอย่างต่าง ๆ ต่อไปนี้

<u>แม่เนื้ออุ่นหนุนอ่อนเชิญนอนอ่าน</u>	<u>สังเกตสรวลก่อนสน</u>
<u>เปนนางงามนามงอนอนอนงม</u>	<u>ฟังครมคมรำคำเรา</u>
<u>ถ้าจะขายจ่ายของน้องงจขาน</u>	<u>ให้เสียงหวานสรวแล้วอย่าเหมา</u>
<u>ว่ากล่าวแสร้งแก่งเลี่ยนปนกลอนเดา</u>	<u>อนงค์เยาว์เนาว์อย่าไกรธาเลย</u>

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา หน้า 5)

<u>หรือคราะห์ยาวคราวยังเมื่อครั้งยอม</u>	<u>แม่ละม่อมหม่อมละไมใจคำแหง</u>
<u>ลักเงินตราอาภรณ์มานอนแหง</u>	<u>หวยกลับแวงแก่งเวียนกินเลียนตัว</u>
<u>ที่ส่วนจริงสิ่งจนเพราะชนจิตต์</u>	<u>สมัครมิดคิดรวด้วยหวยถั่ว</u>
<u>จงเปื่อนจิตต์บิดใจอย่าได้มัว</u>	<u>เสียชื่อตัวชั่วติดตามชิดตน</u>

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา หน้า 9)

มีข้อสังเกตว่า การซ้ำเสียงข้างต้นมีลักษณะของกลบทเจ้าเซ็นเด่นต้ำ บุคด้วย กลบทชนิดนี้มุ่งสัมผัสอักษรสองคำสลับกันไปตลอดสำนวนกลอนที่เขียน จนจบสำนวน

1.5 การซ้ำคำต้นวรรค การซ้ำคำต้นวรรคอาจไม่สม่ำเสมอ แต่ใช้เพื่อเน้นย้ำเรื่องเสียงและความหมาย ดังเรื่องแม่มาสอนลูกซ้ำคำว่า “รู้” ที่ต้นวรรค เพื่อเน้นย้ำว่าการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ช่วยให้การตัดสินใจที่รอบคอบมากขึ้น ในขณะที่เรื่องฉัตรสามชั้น เน้นย้ำคำว่า “แม่” ที่ต้นวรรคเพื่อสอนให้เห็นว่าการมี “แม่” หรือภรรยาหลายคนมีแต่สร้างความเดือดร้อนรำคาญใจ เพราะผู้หญิงแต่ละคนก็ต่างจิตต่างใจ ต่างนิสัยใจคอ และมักมีเรื่องส่วนตัวที่ทำให้ปวดหัว จึงควรมีภรรยาแค่คนเดียว ดังตัวอย่าง

รู้คิดรู้อ่าน	อุสสำหรับนการ	อย่าให้แพร่พราย
รู้กินรู้อยู่	รู้เจ็บรู้อาย	รู้เบี่ยงรู้บาย
		ค่อยไปค่อยมา
		(แม่มาสอนลูก หน้า 26)

แม่คนโน้นหล่อนจะธุระนี้	แม่คนนี้หล่อนก็จะธุระนั้น
แม่หนูแฉแม่ลิ้นจี่เกิดตีกัน	แม่บุหลันหล่อนจะออกมาบอกลา
แม่หนูวอนหล่อนจะขอเงินซื้อแหวน	แม่หนูแม่นั่นพี่น้องจะฟ้องอย่า
แม่หนูเพียนบอกว่าพ่อขอทีนา	แม่หนูมาบอกว่าแม่ไปแพ้วความ
	(ฉัตรสามชั้น หน้า 21)

1.6 การซ้ำคำในวรรคเดียวกัน การซ้ำคำในวรรคเดียวกันเป็นการซ้ำคำใดคำหนึ่งในวรรคซึ่งมีตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป ส่วนตำแหน่งที่ซ้ำจะวางไว้ส่วนไหนก็ได้ทั้งนี้เพื่อเน้นย้ำเรื่องเสียงและความหมาย ดังเรื่องสุภาพชนกัณยัมเงิน ซ้ำคำว่า “คม” ในวรรคเดียวกัน โดยวางตำแหน่งไม่สม่ำเสมอ แต่คำนี้จะปรากฏวรรคละ 2 คำ เพื่อเน้นย้ำให้เห็นว่าอาวุธที่ว่าคมก็ไม่คมเท่าลมปากของมนุษย์

อาวุธคมก็ไม่คมเหมือนลมปาก	อาจจะถากของใหญ่ให้เป็นฝอย
คมน้ำคำขำคมประสมรอย	คมมีดน้อยกว่าคมคารมคน
	(สุภาพชนกัณยัมเงิน หน้า 44)

1.7 การซ้ำคำต้นบาท การซ้ำคำต้นบาท คือ การซ้ำคำใดคำหนึ่งที่ต้นบาททุกบาท อาจไม่สม่ำเสมอเพื่อเน้นย้ำเสียงและความหมายเช่นเดียวกับการซ้ำคำอื่น ๆ เช่น เรื่องสุภาสิตสอนใจ ผู้แต่งซ้ำคำว่า “อย่า” ที่ต้นบาทเพื่อเน้นย้ำสิ่งที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ การเล่นการพนัน การมีนิสัยพาล และการทำในสิ่งที่ตำราไม่ได้ว่าไว้ เรื่องสุภาสิตกันยืมเงิน ผู้แต่งซ้ำคำว่า “ประพฤติ” ที่ต้นบาทเพื่อเน้นย้ำให้เห็นว่าการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งดีและชั่วย่อมส่งผลต่อการดำเนินชีวิต กล่าวคือ หากประพฤติตัวดีก็จะมีมงคลแก่ตนเอง แต่หากประพฤติตัวชั่วช้าก็จะได้รับแต่ความทุกข์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อย่าคิดอ่านเล่นการพนันนัก

อย่าเที่ยวเล่นเป็นพาลการไม่ดี

อย่าดูกาเห็นว่าเป็นนกออก

อย่าเห็นโคโตกว่าช้างมีรางควาน

มันซี้มกัทรพย์สินจะบินหนี

เป็นราศีคบบมิตร์น้ำจิตต์พาล

จะผิดนอกตำราเช่นว่าชาน

ผิดโบราณก่อนมาเป็นราศิน

(สุภาสิตสอนใจ หน้า 55 - 56)

ประพฤติดีมีมงคลกะตนเจ้า

ประพฤติชั่วมีวคัลล่ำระยาปอน

มิเสื่อมเศร้าจรงจดังเราสอน

จะเร่งร้อนตรอมใจมิได้ทราวม

(สุภาสิตกันยืมเงิน หน้า 15)

ในการแสดงภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรคเสียงและคำข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ของผู้แต่งในการเลือกเสียง และคำมาใช้แต่งวรรณกรรมอย่างเหมาะสมสร้างความไพเราะเมื่ออ่านออกเสียง ผู้แต่งเลือกใช้คำที่ความหมายไม่ผิดเพี้ยนโดยการเลือกใช้เสียงและคำสามารถสื่ออารมณ์ ความคิดของผู้แต่งได้เป็นอย่างดี

2. การใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นย้ำหลักคำสอน

ภาพพจน์ คือ คำหรือกลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำเพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟัง ภาพพจน์มีหลายประเภท เช่น ภาพพจน์อุปมา เป็นภาพพจน์เปรียบเทียบกับสิ่งที่ไม่เหมือนกัน โดยมีคำเชื่อม คือ เหมือน ดัง เช่น ปาน รว ประหนึ่ง เพียง เทียม เป็นต้น ภาพพจน์อุปลักษณะ เป็นภาพพจน์เปรียบเทียบ

ที่น่าลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบมากล่าวทันที โดยไม่มีคำเชื่อม หรือบางครั้ง อาจมีคำว่า “เป็น” ภาพพจน์อุณิฉานนัย เป็นภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้ชื่อเรียกรวม ๆ แทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือคนหนึ่ง ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน เป็นภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบโดยนำสิ่งที่ไม่มีชีวิตหรือมีชีวิตแต่ไม่ใช่ คนมากล่าวถึง รวากับเป็นคน ภาพพจน์อุปมาอุปไมย เป็นภาพพจน์เปรียบเทียบเกินความจริง ภาพพจน์สัมผัสพจน์ เป็นภาพพจน์เปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนเสียง และภาพพจน์ อรรถวิภาษ เป็นภาพพจน์ที่เกิดจากการแสดงความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกัน หรือเป็นไปไม่ได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายลึกลงไป อาจตีความได้อย่างกลมกลืน (สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, 2549: 37-40) สำหรับภาพพจน์ที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ในวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง คือ ภาพพจน์อุปมา ดังนี้

2.1 **เปรียบเทียบคนพาลกับเหี้ย** ดังปรากฏในเรื่องเศรษฐีสอนบุตร ผู้แต่งสอน ไม่ให้คบคนพาล โดยเปรียบเทียบคนพาลกับเหี้ยซึ่งเป็นสัตว์ที่น่ารังเกียจ คำนี้มักใช้เป็น คำด่าทอ สื่อให้เห็นพฤติกรรมด้านลบของเหี้ยที่มักกินของสกปรก เน่าเหม็น ใคร ๆ ก็พากันรังเกียจ เหมือนพฤติกรรมของคนชั่วช้าเลวทรามไม่น่าคบหา ดังนี้

คนอุปาทมชาตมนุษย์ทุจจริต	คมเป็นกริชชั่วช้าประดาเสีย
ใครคบมันพันพัวเข้าบัวเปี้ย	เหมือนคบเหี้ยให้ยับอัปรา
	(เศรษฐีสอนบุตร หน้า 99)

2.2 **เปรียบผู้หญิงที่มีสามีกับเครื่องใช้เครื่องประดับ** ดังปรากฏในเรื่อง นารีศรีสวัสดิ์ ผู้แต่งสอนการเป็นภรรยาที่ดีเพื่อโน้มน้าวให้เห็นว่าหญิงจะงามเมื่อมี สามี จึงควรทำหน้าที่ของภรรยาที่ดีเพื่อไม่ให้สามีทอดทิ้ง โดยเปรียบเทียบผู้หญิงที่มีสามี กับราชรถที่มีธงประดับ เมืองที่มีกษัตริย์ปกครอง ไฟที่มีควัน ท้องฟ้าที่มีดาว อุทยาน ที่มีดอกไม้ แม่น้ำที่มีปลา สระที่มีบัว และถ้ำที่มีราชสีห์ เครื่องใช้เครื่องประดับดังกล่าว มักจะเป็นสิ่งสูงค่า งดงามและมีประโยชน์ ซึ่งทำให้สิ่งที่นำมาเปรียบมีความสมบูรณ์ มากยิ่งขึ้น ดังนี้

ท่านเปรียบไว้วันที่ไม่มีน้ำ
ราชรถไม่มีธงอลงกรณ์
เหมือนนารีไร้คู่ไม่ชูพักตร์
นครใหญ่ไร้สมบัติกษัตรา
ชื่อว่าไฟไร้ควันกระตลยัสลด
อุทยาแล้วไฉนดอกไม้วาย
เปนสระแก้วแล้วไฉนบัวแก้ว
เปนนางแก้วแล้วไฉนไร้คู่เชย

ก็สมคำกับฤดีศรีสมร
ถึงจะอนกไม่มามยังทราวดา
ยอมเสื่อมศักดิ์ลดอำนาจวาสนา
ไม่สง่าเจดจันพรรณราย
นิลบลไรรดาราน่าใจหาย
กระสินธุ์สายไร้มีจจาไม่น่าเชย
นามถ้ำแล้วราชสีห์ไม่มีเอย
นิจจาเอยคิดไปให้อาวรณ์
(นารีศรีสวัสดิ์ หน้า 17 - 18)

2.3 เปรียบผู้ประพடுத்தธรรมที่เลือกเสพความดีกับแมงมุมที่เลือกเสพอาหาร ดังเรื่องฉัตรสามชั้น ผู้แต่งสอนให้คนคนดีเช่นผู้ประพடுத்தธรรม เพราะมีธรรมะในใจ และประพடுத்தดี โดยเปรียบผู้ประพடுத்தธรรมกับแมงมุมที่เลือกเสพสิ่งที่ดีที่งาม สิ่งใดชั่วลามกจะขจัดทิ้งไป การชักใยของแมงมุมเพื่อดักจับอาหาร หากมีแมงที่ ไม่ต้องการมาติดกับใยของมัน มันจะสลัดทิ้งทันที ดังนี้

จะขออุบประมาว่าอีกอย่าง
มะแลงมุมกระจายชักสายใย
ถ้าสิ่งใดไปกระทบกระเทือนสาย
ออกไปดูรู้ว่าของไม่ต้องการ
แล้วกลับอยู่ตรงกลางเหมือนอย่างเก่า
มะแลงมุมทยานคลานออกไป
จึงชักใยวบบรัดมัดให้มัน
บริโภคโดยงามตามกระบวน
เปรียบท่านที่มีแสงอมัตตะธรรม
ถ้าเห็นสิ่งใดว่าเป็นลามก
ถ้าเห็นสิ่งใดดีเป็นที่พึง
ให้ห่วงแนบแอบชิดจิตตวิญญาน

ขึ้นทางสอดส่องให้ผ่องใส
ซึ่งออกไปหกเส้นเป็นประมาณ
ก็นึกหมายคิดว่าเป็นอาหาร
เท่าทยานเหยียบหล่นหลุดพ้นใย
สัตว์ใดเข้ามากระทบกระเทือนไหว
รู้ว่าได้อาหารเป็นการควร
แล้วผายผันที่สถิตไม่ผิดผวน
นี้สงวนอธิบายขยายยก
สอดส่องสำรวจมณาทวารหก
ผลักให้ตกจากชั้นธันดาน
ควรแล้วจึงห่วงเหนี่ยวเกี่ยวสมาน
แล้ววิจารณ์ค้นหาสาระธรรม
(ฉัตรสามชั้น หน้า 31)

2.4 เปรียบผู้หญิงกับผลไม้ดอกไม้ ดังเรื่องสุภาชีวิตสอนใจ ผู้แต่งสอน
ผู้หญิงให้วางตัวอย่างมีคุณค่าเพื่อให้ผู้ชายเข้ามาหา โดยเปรียบเทียบผู้หญิงที่มีคุณค่ากับ
ผลไม้ดอกไม้ที่มีรสหวานหอมย่อมเป็นที่หมายปองของบรรดาสัตว์ สอนให้เห็นว่าผู้หญิง
ที่มีคุณค่าเป็นที่หมายปองของผู้ชายต้องวางตัวอย่างเหมาะสม ดังนี้

ผลไม้ใกล้จะแก่แลดูห่าม	เหลืออร่ามพริ้งเปรตงามเฉิดฉาย
ครั้นสุกงอมหอมกลิ่นขจรจาย	ไม่รู้วายรสชื่นชื่นใจ
สกุณาป่าไม้กลางไพรสนิท	ครั้นได้กลิ่นแล้วคิดพิศมัย
เที่ยวบินเสือกเลื้อกดันกินผลไป	อยู่ใกล้ใกล้ก็บินตามกลิ่นมา
ดูอย่างต้นผลไม้ในไพรพฤกษ์	ไม่รู้ลี้ภัยรำพึงคึงหา
มีแก้วชายหรือจะไร้สุวรรณา	มีปัญญาหรือจะไร้ซึ่งเงินทอง
พฤษชาติตาชดุดอกประดับ	จะลี้ลับห่างไปให้ไกลหนอง
วายุพัดกลัดกลั้วฝุ่นละออง	คันธชาติผาดต้องภุมริน
ภุมราร่อนหา สุมาเรศ	อยู่ในเขตตื้นที่พาชะลาสินธุ์
เย็นพระพายชายต้องละอองดิน	ภุมรินบินหา สุมาลัย
อุปมาเหมือนนารีที่มีเพศ	ชนงเนตรงามน่าน่ารักใคร่
จะเลื่องลือชื่อสมรขจรไป	เฉลิมใจทั่วภพจบสุธา
	(สุภาชีวิตสอนใจ หน้า 51)

ในด้านการแสดงภูมิปัญญาการใช้ภาพพจน์เพื่อย้ำหลักคำสอน แสดง
ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของผู้แต่งในการเลือกสิ่งที่มาเปรียบว่ามักเป็นธรรมชาติใกล้ตัว
อาจเป็นเครื่องใช้เครื่องประดับ สถานที่ หรือพฤติกรรมของผู้คนในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้
ผู้อ่านเข้าถึงได้ง่ายขึ้น เนื่องจากล้วนเป็นเรื่องใกล้ตัวที่ผู้อ่านน่าจะคุ้นเคยดีอยู่แล้ว
เมื่อเห็นสิ่งที่นำมาเปรียบก็จะสามารถจินตนาการได้ทันทั่วทั้ง อันจะส่งผลให้เข้าใจหลัก
คำสอนมากยิ่งขึ้น

3. การใช้โวหารเทศนาเชิงแนะนำสั่งสอนเพื่อให้ซาบซึ้งและศรัทธา

เทศนาโวหาร คือ การแสดงให้เห็นแจ่มแจ้งด้วยโวหารหรือสำนวน เป็นการเขียนที่ใช้โวหารจงใจผู้อ่านให้คล้อยตามให้เห็นดีเห็นงามตามข้อความที่เราต้องการให้เข้าใจสรุปเทศนาโวหารใช้เพื่อจงใจให้คล้อยตามนั่นเอง การเขียนแบบเทศนาโวหารต้องมีกลเม็ดเด็ดพรายยิ่งกว่าการเขียนแบบอื่น ๆ เพราะนอกจากจะต้องเพ่งเล็งการใช้คำให้มีความหมายเด่นแล้ว ยังต้องมีพลความประกอบ มีการเปรียบเทียบ (อุปมา) มีการเล่าเรื่องประกอบ (สาธก) เพื่อบรรยายให้เห็นจริงจังยิ่งขึ้น (สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, 2549: 55) โดยวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ใช้โวหารเทศนาเชิงแนะนำสั่งสอนใน 3 ลักษณะ ดังนี้

3.1 การใช้เทศนาโวหารโดยไม่มีโวหารอื่นประกอบ คือ การใช้โวหารเพื่อสั่งสอน ชี้แนะคุณและโทษ สิ่งที่ดีควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติโดยตรงไปตรงมา โดยไม่มีโวหารอื่นประกอบ ดังเรื่องสุภาสิตกันยัมเงิน ผู้แต่งสั่งสอนผู้อ่านให้ละทิ้งสิ่งชั่ว ประพัตตินเป็นคนดี ไม่สร้างหนี้สินด้วยการหยิบยืมเงินหรือข้าวของ ๆ ผู้อื่น เพราะจะทำให้เสียภัยในภายหลังได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฉันผู้แต่งสารสุภาสิต	ด้วยมีจิตตมุงหมายให้ชายหญิง
รักษาความงามซึ่งได้พึงพึง	ให้ละทิ้งทางชั่วคือตัวมาร
ประพัตติดีมีคุณพ่อบุญหัว	ประพัตติชั่ว ๆ ข้ามาสมาน
เรื่องหยิบยืมลิ้มหนอยาก่อการ	มันจะพาลพาตู่เข้าสู่ภัย
	(สุภาสิตกันยัมเงิน หน้า 17)

3.2 การใช้เทศนาโวหารเทียบการเล่าเรื่องหรือสาธกประกอบ คือ การใช้โวหารเพื่อสั่งสอน ชี้แนะคุณและโทษ สิ่งที่ดีควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติ โดยยกการเล่าเรื่องหรือสาธกประกอบเพื่อให้ข้อมูลกระจ่างชัด น่าเชื่อถือและน่าคล้อยตามยิ่งขึ้น ดังเรื่องอวาทโวหาร ผู้แต่งสอนผู้ชายให้เลือกคู่ครองที่เป็นคนดีไม่เป็นหญิงชั่ว โดยโน้มน้าวให้เห็นว่าการเลือกภรรยาผิดมีแต่ทำให้เจ็บช้ำน้ำใจ โดยยกเรื่องของพระสองรูปที่สึกเพื่อไปหาภรรยา พระรูปหนึ่งได้ภรรยาที่เป็นคนดี แม้โชคชะตาของตนจะอภัพ แต่ก็ทำให้การครองคู่พบแต่ความสุขความเจริญ ในขณะที่พระอีกรูป

โชคชะตาดี ได้แต่งงานกับหญิงที่มีฐานะร่ำรวย แต่สุดท้ายก็ต้องพบกับความพินาศ
เหตุเพราะภรรยาเป็นคนชั่ว นำแต่ความฉิบหายมาสู่บ้านเรือน ดังนี้

อันร่วมเรือนเพื่อนชั่วย่อมมัวหมอง	เหมือนยังทองปนครึ่งสังกะสี
มีแต่ทำเจ็บแค้นแสนทวี	ดังเรื่องมีแต่บูระจะนำมา
ว่ายังมีสองสงฆ์ท่านทรงพรต	ถ้วนกำหนดคิดเล่ห์เจ็ดพรรษา
สำรวจศิลป์ปฏิบัติอุปัชฌา	ครั้นนานมาหน่ายนึกคิดสีกพลัน
	(อวาศโวหาร หน้า 6)

เรื่องมงคลที่ปี่ ผู้แต่งสอนไม่ให้คบคนชั่ว โดยนำเรื่องของคนชั่วประเภท
ต่าง ๆ มาประกอบการสอน เช่น การสอนไม่ให้เลือกสามีที่เป็นคนชั่ว ผู้แต่งยกเรื่องราว
ของหญิงนางหนึ่งที่ได้สามีเป็นโจรภายหลังสามีกลับลงนางไปฆ่าตามสันดานโจรไป
สอนไม่ให้เลือกภรรยาชั่ว โดยยกเรื่องราวของหญิงที่มีสามีแล้ว แต่กลับไปคบชู้กับ
น้องชายของสามี สุดท้ายก็ถูกน้องชายสามีฆ่าตายหรือสอนให้ถอยห่างญาติมิตรชั่ว
โดยยกเรื่องของพระยาชาตศัตรูที่คิดฆ่าได้แม้กระทั่งบิดาของตนเอง เพื่อยืนยันว่า
การคบคนชั่วมีแต่พินาศ ดังนี้

ด้วยชาติพาลต่ำช้าประดาเสีย	ถึงลูกเมียคิดร้ายทำลายสิ้น
อะมนุษย์ทุจริตจิตต์ทมิฬ	ไม่มีจินตนาจะตรึกตรอง
เหมือนดำนานินทานในบาป	ว่ายังมีโจรหนึ่งน้ำใจกล้า
แต่เฝ้าทำโจรกรรมนั้นร่ำมา	จนพระยาเธอจับบังคับพลัน
	(มงคลที่ปี่แปล หน้า 11)

ถ้าบุรุษอย่าหาภรรยาผิด	ทุจริตเหลือแสนไม่แก่นสาร
จะชักเรื่องมาให้เห็นแป้นนิทาน	ในตำนานว่ายังมีกระทำชาย
	(มงคลที่ปี่แปล หน้า 14)

เหมือนของเนาหรือจะเอาเครื่องหอมอบ	ไม่มีกลบเกลื่อนกลิ่นให้สิ้นเหม็น
ถ้าถูกเนาเข้าสักหน่อยก็พลอยเป็น	พากันเหม็นเหมือนพระยาชาติศัตรู
จะซักเรื่องแต่ย่อพอสังเกต	ให้เห็นเหตุเหมือนจนี้ว่ามีอยู่
ครั้งเมื่อพระยาชาติศัตรู	ยังไม่รู้จักองค์พระชินวร
	(มงคลที่ปี่แปล หน้า 18)

3.3 การใช้เทศนาโวหารที่ยกการเปรียบเทียบหรืออุปมาประกอบ
คือ การใช้โวหารเพื่อสั่งสอน ซึ่งแนะนำและโทษ สิ่งที่ดีควรปฏิบัติ และไม่ควรปฏิบัติ โดยใช้การเปรียบเทียบหรืออุปมาประกอบเพื่อให้ข้อมูลน่าเชื่อถือและน่าคล้อยตามยิ่งขึ้น ดังเรื่องมงคลที่ปี่แปล ผู้แต่งสอนไม่ให้คบคนพาล โดยให้เหตุผลว่าจะทำให้มีนิสัยพาลไปด้วย โดยเปรียบคนพาลกับบอระเพ็ดที่ไปเกี่ยวต้นไม้ที่ไม่มีรสผาดขมจนทำให้ต้นไม้กลายเป็นรสขมทันที ในขณะที่เรื่องเศรษฐีสอนบุตร สอนไม่ให้คบคนพาลเช่นกัน โดยเปรียบคนพาลกับปลาร้าว่าเมื่อติดตัวผู้ใดแล้วก็ยากที่ล้างให้หายเหม็นคาว แม้จะใช้สบู่ฟอกก็ตาม ต่อมาก็เปรียบคนพาลกับสะเดาและบอระเพ็ดที่มีรสขม เมื่อเกี่ยวพันกับต้นมะม่วงที่ให้ผลหอมหวานมีแต่มาดมาไต่ตอม ทำให้ผลมะม่วงนั้นมีรสขมตามไปด้วย

บารมีควรที่ถึงมรรคผล	ยังไม่พ้นอบายะทุกข์
ท่านทั้งหลายจงจำเป็นตารา	ถ้าคบหาพาลชั่วมันนิยม
อย่าว่าคนเหมือนกันแต่ชั้นไม้	ที่ต้นไว้รศชาติไม่ผาดขม 34
ประเพณีมันเหนียวขึ้นเกี่ยวกลม	ยังเผื่อนขมรศชาติประหลาดไป
	(มงคลที่ปี่แปล หน้า 34)

เพื่อนชักนำทำชั่วให้ชั่วยับ	สุดจะนับมีข้างแต่ล้างผลาญ
ชนิดนี้เดินด้วยก็ป่วยการ	พาผิดกร้านพักรักรหอมเหมือนทองมั่ว
เช่นปลาร้าใส่หม้อผ้าห่อปิด	หนอนคงติดตามได้ไม่หายชั่ว
ถึงซักฟอกด้วยสบู่เอาดูตัว	ที่กลิ่นกลั้วติดตนเป็นราศี
เหมือนมะม่วงพวงผลวิมลรส	ย่อมมีมดตอมตายไม่หน่ายหนี
ถ้าปลูกไว้ในสวนพรวนดินดี	ก็ไม่มีกาฝากขึ้นมากไป

เอาสะเดาเถากรอบเพ็ด	ทำเป็นเคล็ดปลูกปนที่ต้นใหญ่
แล้วขึ้นพันอำพะวสาซาไป	มะม่วงโพล้ขึ้นชมประสมพันธุ์
เหมือนคบบคนชั่วช้าพาอุบาทว์	ให้เสียชาติชั่วโศกโทษมหันต์
คบบคนดีมีหน้าเหมือนทาจันทร์	ผ่องผิวพรรณพิศตราลิ้นราศี
	(เศรษฐีสอนบุตร หน้า 95)

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะในวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่าการที่จะโน้มน้าวให้คนเชื่อ นับถือ ศรัทธา หรือคล้อยตามคำแนะนำสั่งสอนต่าง ๆ จำเป็นต้องอาศัยพลังทางวรรณศิลป์เพื่อช่วยให้ผู้เสพดื่มด่ำกับสาระคำสอนมากยิ่งขึ้น แล้วนำคำสอนไปพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้นได้ ซึ่งผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนภาคกลางกลุ่มนี้แสดงภูมิปัญญาด้านการถ่ายทอดพลังทางสุนทรียะได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ผู้อ่านได้รับทั้งสาระคำสอน พร้อมทั้งความเพลิดเพลินจากการดื่มด่ำถ้อยคำภาษาที่สละสลวย รวมถึง ความบันเทิงจากการอ่านวรรณกรรมที่มีลักษณะของเรื่องเล่า หลายเรื่องมีการสร้างตัวละครดำเนินเรื่องอย่างชัดเจน ดังปรากฏในเรื่องโลกนักษัตรเสียลูกสาว กลฉ้อ และสมบัติเม็ดมะขาม เป็นต้น

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาภูมิปัญญาด้านการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493) ทำให้เห็นการแสดงภูมิปัญญาไว้ 3 ประการ ประการแรก การสร้างสรรค์เสียงและคำเพื่อสื่ออารมณ์ ความคิด มีทั้งการเล่นเสียงวรรณยุกต์ การเล่นเสียงสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ การซ้ำเสียงพยัญชนะ 2 คู่ หรือ 3 คู่ในวรรคเดียวกัน การซ้ำคำต้นวรรค การซ้ำคำในวรรคเดียวกัน การซ้ำคำต้นบาท ประการที่สองคือการใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นย้ำหลักคำสอน ภาพพจน์ที่นิยมใช้คือภาพพจน์อุปมา โดยเน้นการนำธรรมชาติใกล้ตัวมาเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของมนุษย์ และประการที่สาม คือ การใช้โวหารเทศนาเชิงแนะนำสั่งสอนเพื่อให้ชาววังและศรัทธามีทั้งการใช้เทศนาโวหารอย่างตรงไปตรงมา การใช้เทศนาโวหารที่ยกการเล่าเรื่องหรือสาธกประกอบ และการใช้เทศนาโวหารที่ยกการเปรียบเทียบหรืออุปมาประกอบ

การแสดงภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ก็เพื่อสื่อสารสาระคำสอนตามจุดมุ่งหมายหลักของการแต่งวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้ คือ การใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างความเรียบร้อยแก่สังคมหรือกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม

ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสู่ผู้อ่านนี้ ผู้แต่งน่าจะรับอิทธิพลจากงานของสุนทรภู่ เพราะนิยมแต่งเป็นกลอนสุภาพหรือกลอนเพลงยาวตามแบบฉบับกลอนของสุนทรภู่อย่างชัดเจน คือ นิยมให้มีสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะเป็นคู่ ๆ ภายในวรรคเดียวกัน หรือความนิยมในการสัมผัสในที่เพรวพราว นอกจากนี้ก็นิยมใช้เสียงวรรณยุกต์ต่างระดับกันเป็นเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ รวากับเสียงดนตรี ตามแบบกลอนของสุนทรภู่ ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้แต่งน่าจะได้รับอิทธิพลจากกลอนของสุนทรภู่ที่โรงพิมพ์วัดเกาะพิมพ์เผยแพร่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่ว่า “หนังสือชื่อนารีศรีสวัสดิ์ ฉันคิดคัดคำกลอนสุนทรสาร” (นารีศรีสวัสดิ์ หน้า 12) หรือ “เป็นคนดีรู้จักในอักษร สุนทรกลอนเช่นนี้ก็มีถม” (สุภาสิตสอนใจ หน้า 9) ความนิยมใช้คำพ้อง ๆ หรือคำที่เข้าใจง่าย อาจเพื่อต้องการสื่อสารกับคนทั่วไปในสังคมด้วย นอกจากนี้ยังเห็นพลังการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะที่เกิดจากการแต่งในลักษณะกลบทอีกด้วย ซึ่งช่วยย้ำคำย้ำความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนการใช้โวหารก็มีความน่าสนใจตรงที่ ผู้แต่งเลือกใช้เทศนาโวหารที่มีการนำความเปรียบและเรื่องเล่าต่าง ๆ มาสนับสนุนโวหารหลักให้น่าเชื่อถือและคล้อยตาม ซึ่งช่วยเสริมให้วรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้คือเพื่อตักเตือนและปลูกฝังการเป็นคนดีในสังคม และหมายรวมถึงวัตถุประสงค์แฝงนั่นคือการดึงดูดผู้เสพให้ซื้อหนังสือในยุควัฒนธรรมทุนนิยม ดังที่ว่า “ที่กรุงไทยในทุกวันนี้ก็มี หนังสือตีพิมพ์ขายหลายตำบล” (อาวาศโวหาร หน้า 22)

โดยภาพรวมการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ทางสุนทรียะของคนไทยที่เป็นกลุ่มคนทั่วไปในสังคม มีทั้งพระสงฆ์ ข้าราชการ และคนในท้องถิ่น ซึ่งลักษณะการสร้างงานของคนกลุ่มนี้มุ่งตอบสนองคนทั่วไปในสังคมต่างจากอดีตที่เป็นผลงานของคนรั่วในวังเป็นส่วนใหญ่ การสอนก็มุ่งสอนกลุ่มนางสนม ข้าราชการที่ทำงานรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น แต่วรรณกรรมกลุ่มนี้นั้นสอนคนทั่วไปในสังคม ทั้งหญิงโสด ชายโสด คู่สามีภรรยา รวมถึง ผู้ที่มีฐานะเป็นแม่ยายเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การใช้ถ้อยคำภาษาจึงค่อนข้างเข้าใจง่าย กวีไม่ได้ใช้ศัพท์แสงที่เข้าใจยากนัก

กระนั้น แม้ผลงานส่วนใหญ่แต่งด้วยกลอนสุภาพ แต่ก็ก็สร้างสรรค์งานให้มีความสละสลวย เกิดอรรถรสในการอ่าน ทั้งการเล่นเสียง เล่นคำ ซ้ำคำ การใช้ความเปรียบที่หลากหลาย รวมถึง การแต่งในลักษณะกลบท ซึ่งนอกจากจะตอบสนองต่อคนในสังคมสมัยนั้นที่นิยมอ่านหนังสือวัดเกาะแล้ว ก็น่าจะตอบสนองตลาดในยุคที่มีปัจจัยเรื่องการพิมพ์เข้ามาด้วย

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยพบว่า วรรณกรรมภาคกลางยุคการพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก จึงควรศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นถึงความเจริญของงานของวรรณกรรมไทยที่เป็นรอยต่อของวรรณกรรมสมัยโบราณ ถือว่าเป็นการอนุรักษ์และช่วยสืบทอดวรรณกรรมไทยให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ แม้ว่าวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้แต่งในช่วง พ.ศ. 2459 - 2493 แต่เนื้อหาคำสอนและกลวิธีต่าง ๆ ยังทันสมัยอยู่มาก สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้ รวมทั้ง การนำไปบูรณาการกับการเรียนการสอนในระดับต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กุสุมา รัชมณี. (2537). กลวิธีและลักษณะการนำเสนอเนื้อหาในวรรณคดี. ใน *การสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี* ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล วันที่ 23 - 24 มีนาคม 2537. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทองกวาว.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2536). *สุนทรียภาพในภาษาไทย* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร *นารีสรีสวัสดิ์และแม่ข่ายสอนลูก*. (2472). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พานิชคุณผล.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2540). *รายงานการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปกริณวาท สุภาจิตสอนเด็กชาย คำสอนชี้เฑอ. (2467). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พานิชคุณผล.

- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2537). ภูมิปัญญาไทยในวิถีไทย. ใน *การสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี* ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล วันที่ 23 - 24 มีนาคม 2537. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทองกวาว. *ประชุมสุภาชาติไทย*. (2483). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- พัชลิน จิ์นุ่น. (2560). ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลาง ยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459 – 2493). *วารสารคณะมนุษยศาสตร์ปริทัศน์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 39(2), 33-55.
- ภาสิตและแหล่งต่าง ๆ. (2480). พระนคร : โรงพิมพ์ราชบุรีเจริญ.
- มาลินี สวดยคำข้าว. (2538). การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5. วิทยานิพนธ์ มหบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่ง แก้วแดง. (2543). *ปฏิบัติการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โลกนักรักเสียลูกสาว. (2469). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- สมบัติเมตตะชาม. (2469). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุจิต เพียรชอบ. (2537). ภูมิปัญญาไทยที่แฝงอยู่ในวรรณคดี. ใน *การสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาไทยในภาษาและวรรณคดี* ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล วันที่ 23 - 24 มีนาคม 2537. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทองกวาว.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2549). *เจิมจันทร์กัสดาล ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธวิศ พงศ์ไพบูลย์. (2542). “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้”. *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 12* (หน้า 7052-7066). กรุงเทพฯ: ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุภาสิตกันยี่เงิน. (2471). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราชบุรีเจริญ.
- อวาศโหวหาร. (2493). พระนคร: โรงพิมพ์สมุด.